

מהו חמץ במסורת הקהילה?

עמדה 1: גם הקראים אסרו כל דבר המחמיץ . גם יין בשר ותבשילים. (יוסי זיו)

הדיון

עמדה 1: גם הקראים אסרו כל דבר המחמיץ . גם יין בשר ותבשילים. (יוסי זיו)

על פי פשוטו של מקרא והלכת חז"ל, השאור והחמץ קשורים לבצק ולאפייה, למצה וללחם, ועל כן, רק מה שעשוי מחמשת מיני דגן, שהם חומרי היסוד לאפיית הלחם, ישמשו לאפיית מצה ויבאסרו מדין חמץ אם שהתה העיסה (שמות יב, טו-לט; יג, ג-ז; דברים טז, ג-ד). כך למשל, מספרת התורה בשמות יב, לט: 'וַיֹּאפֹּךְ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרָיִם עִגְת מִצוֹת כִּי לֹא חֲמֵץ כִּי גֵרְשׁוּ מִמִּצְרָיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמָה וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם'. וכך חז"ל במכילתא דרבי ישמעאל (בא): 'שבעת ימים מצות תאכלו - שומע אני כל מצות במשמע?! תלמוד לומר, לא תאכל עליו חמץ (דברים טז, ג) - לא אמרתי אלא דבר הבא לידי מצה וחמץ ואי זה זה? אלו חמשת המינים ואלו הם החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון. יצאו האורז והדוחן והפרגין והקטניות והשומשמין, שאין באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון'.

מקור יחידאי למנהגם הייחודי של ביתא ישראל מצאתי בכתבי ראשוני הקראים. לוי בן יפת, בנו של החכם יפת בן עלי, שפעל בירושלים בסוף המאה העשירית ובמחצית הראשונה של המאה האחת-עשרה (ספר המצוות, הדבור בחמץ [מהדורת אלגמיל, עמ' 358]): 'ומלת חמץ תפול על הלחם החמץ, ומלת מחמצת תפול על אשר יאכל מן זולת הלחם, כמו: אלבן [=קפה] ואלכאמך [=כותח, תבשיל חלבין], ואלמודיי ביתו גרוש [=המכניס לביתו גריסין]'. כלומר, מהמילה 'מחמצת' למדו לאסור כל תבשיל המחמיץ. דברים דומים מצאתי בספר 'אשכול הכופר' של החכם הקראי יהודה הדסי (איסטנבול, המאה השתיים-עשרה) סימן רב: 'וכל חמץ וערובו אסור באכילתך, שכל דבר הבא ליד חמוץ וערובו אסור לנו'.

איני טוען שמוצאם של ביתא ישראל בעדת הקראים! אדרבה, לא הוכח כל קשר בין שתי עדות אלו. אלא שבעשרות השנים האחרונות הוכח שהיהדות הקראית שימרה הלכות יהודיות קדומות, וייתכן שאף כתבי קומראן היו מוכרים להם (ראו מחקריהם של דניאל לסקר ויורם ארדר). לאור זאת, אין זה מפתיע למצוא זיקות בין ההלכה האתיופית להלכה הקראית אשר שתיהן שימרו במקביל הלכות קדומות שלא נשתמרו במסורת חז"ל. ואולם, חשוב מאוד להדגיש את ההבדל המכריע ביניהן: הקראים הכירו את התורה שבעל פה והתנגדו לה, ואילו ביתא ישראל כלל וכלל לא היו מודעים לקיומה ושימרו הלכות קדומות כמסורת אבותיהם.

תמיכה: (שושנה בן דור)

- בעניין היין, ממה שאני מתרשמת, יין מהענבים היה חלק מזערי מהתרבות של ביתא ישראל בכלל. המשקאות המותססות היו "טלה", בירה, שברור שהוא נחשב חמץ, ו"טדג", יין שעשו מדבש ולגביו, משום שהוא מותסס במשך תקופה, גם הוא אסור בפסח. לא שמעתי על שתיית יין מענבים כתופעה רחבה גם בשאר ימי השנה. גם בשבת, הברכה על קדושת היום לפני סעודה נעשית על לחם, ובמקרה של פסיכא, על יפסיכא קיטה (קיצ'ה אצל יהודי תיגריי, נאת בגעז). להלן תיאור כיצד הכינו אותו, לפי מה ששמעתי מנשות הקהילה:

מתכון להכנת יפסיכ קט (קיצ'ה בפי יהודי תיגריי, נאית בשפת הגעז)

ממלאים קערה גדולה בקמח חיטה או דוחן או תירס, ולעתים קצת חומוס או טף, מספיק כדי להשלים את צורכי הסעודה. מודדים לתוך קערה קטנה כמות המספיקה לקט אחת. מערבבים במהירות מרבית את הקמח בקערה הקטנה עם מים וקצת מלח ומוזגים מיד על "מְגוּגוּ" חם. (מגוגו הוא משטח חרס ששמים על שלוש אבנים (גולצ'ה) מעל האש ועליו מבשלים). מכסים ואופים עד שהקט יבשה, שהוא עד מספר דקות. בזמן אפיית הקט שוטפים היטב את הקערה הקטנה כדי שלא יישארו שרידים של הבצק מן הקט ששמו זה עתה על האש. מורידים את הקט האפויה מן המגוגו, מנקים את המגוגו היטב, ומתחילים שוב בתהליך. לקראת ערב החג, הנשים מכינות **יְפִסִיִּי קֵט**.

את ה" **יְפִסִיִּי קֵט**" הכינו רק לאותו ערב ובהמשך, הכינו אותה מחדש כל יום. הוא כן יצא יותר רך ממה שרובנו מכירים, יותר דומה למצה התימנית. ראוי להזכיר, כמובן, שכל כלי החרס נעשו במיוחד לקראת החג, משום שהכלים של כל השנה הם חמץ, ואותם בדרך כלל ניתצו תוך כדי ההכנות לחג ואת כל הכלים ממתכת ניקו וליבנו לפני החג. מאכלים נוספים בחג::

היו גם מאכלים מיוחדים שהכינו, כגון "**טֵלֵב**", העשוי מזרעי סומסום. קלו קלות, ערבבו עם מים וברברה (תערובת תבלינים חריפה, שבשונה משאר ימות השנה, הכינו כל יום מחדש) וניתן היה להכין ממנו תערובת סמיכה או דלילה. כאשר מדובר בתערובת סמיכה, טובלים בו **קֵט** או מערבבים עם ירקות מבושלים. כאשר התערובת דלילה, אפשר לשתות. מאכל אחר: **נֶגַע** תערובת של זרעי קנולה קלויים, אותו פיזרו על אוכל. וכאמור, פרט להכנת אוכל מראש לשבת, את כל שאר המאכלים הכינו בו ביום.

מקורות סוגיית – מהו חמץ

מצוות התורה: איסור חמץ

1. שמות פרק יב פסוקים יג, יח-יט.

שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֶךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבְּתוּ שְׂאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי אִלְּאִכְל חֶמֶץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד-יוֹם הַשְּׁבִיעִי. יִטְשְׁבַעַת יָמִים שְׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵתֵיכֶם כִּי אִלְּאִכְל מִחֻמָּצַת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעֵדֶת יִשְׂרָאֵל בְּגֵר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: כָּל-מִחֻמָּצַת לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֵיתְכֶם תֹּאכְלוּ מִצּוֹת

(שארור הוא הבסיס ממנו יוצרים את המחמצת-הבנת הטבע. המצרים התבלטו בהכנת המחמצת בשתייה – בירה, ומזון)

2. ספר שמות, פרק יג פסוק ט

מִצּוֹת יֵאָכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא-יֵרָאֶה לָךְ חֶמֶץ וְלֹא-יֵרָאֶה לָךְ שְׂאֵר בְּכֹל-גְּבֻלְךָ: (תורה)

3. דברים פרק טז פסוקים ג-ד

לֹא-תֹאכַל עֲלִיו חֶמֶץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל-עֲלִיו מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בְּחַפְזוֹן יֵצְאֶת מֵאָרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת-יוֹם צֵאתְךָ מֵאָרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: בְּלֹא-יֵרָאֶה לָךְ שְׂאֵר בְּכֹל-גְּבֻלְךָ שְׁבַעַת יָמִים וְלֹא-יֵלִין מִן-הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בְּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לְבָקָר.

מסורת ביתא ישראל

הגדרת חמץ אצל קהילת "ביתא ישראל" שונה מאוד מהמקובל. על פי "ביתא ישראל" כל מאכל ראוי להיות חמץ, ולכן יש לאכול את כל המאכלים, כגון בשר, חלב, אפונה ותירס, בעודם טריים

(הרב שרון שלום- מסיני לאתיופיה)

משנה:

4. הגדרת המצה מגדירה את החמץ:

אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחטים, בשעורים, בכוסמין, ובשיפון, ובשיבולת שועל... (משנה מנחות פרק ג' משנה ז)

תלמוד:

יש דברים המסריחים ולא מחמיצים

אמר רבי שמעון בן לקיש, וכן תנא דבי רבי ישמעאל, וכן תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב: אמר קרא +דברים טז+ לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות. דברים הבאים לידי חימוץ – אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון. (מסכת פסחים דף לה)

4. הרמב"ם: חמץ רק 5 מיני דגן:

אין אסור משום חמץ בפסח אלא חמשת מיני דגן בלבד. והם שני מיני חטים שהן החטה והכוסמת. ושלשה מיני השעורים שהן השעורה ושבולת שועל והשיפון. אבל הקטניות כגון אורז ודוחן ופולים ועדשים וכיוצא בהן אין בהן משום חמץ אלא אפילו לש קמח אורז וכיוצא בו ברותחין וכסהו בבגדים עד שנתפח כמו בצק שהחמיץ הרי זה מותר באכילה שאין זה חמוץ אלא סרחון.

5. פוסקי אשכנז: מנהג איסור קטניות:

על הקטניות כגון פולים ועדשים יש נוהגים איסור לאכלם בפסח. וכן ה"ר שמואל מאורא אבל ה"ר יחיאל ושאר גדולים היו נוהגים בהם היתר. וקשה מאד הדבר להתיר [כיון שאחרים נהגו בהם איסור, דבר שנוהגים העולם איסור מימי חכמים קדמונים. ונראה שלא נהגו בו איסור משום חימוץ, דלא טעו אינשי בזה דתינוקות של בית רבן יודעין אותו בפירוש אמרינן בגמ' (לה.) דאינו בא לידי חימוץ אלא חמשה מינים בלבד. (1) אלא אסרום משום דדגן מעשה קדרה, וקטנית מעשה קדרה, גזירה הא אטו הא. (2) וגם יש מקומות שעושין פת מקטנית ואתי לאיחלופי בדיוסא שהוא מעשה קדרה. אבל מיני ירקות דלא דמי לדגן כלל לא אתי לאיחלופי. (3) וגם פעמים תבואה מעורבת בהם ואי אפשר לבררו יפה. (הגהות מיימונית בשם סמ"ק סי' רכב)

7. פסיקת שו"ע

אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון (והמנהג ליקח לכתחלה חטים) (מהרי"ל) אבל לא באורז ושאר מיני קטניות וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל:

הגה: ויש אוסרים (טור והגהות מיימוני פרק ה' ומרדכי פרק כל שעה) והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות.

(שו"ע או"ח סימן תנג סעיף א)